

Petr Novotný, Jitka Ivičičová,
Monika Novotná, Monika Štýsová

 GRADA®

Nový občanský zákoník

PRINCIPY A ZÁKLADNÍ POJMY

- ◆ vysvětlení základních pilířů
- ◆ osoby a jejich práva
- ◆ věci a jejich rozdělení
- ◆ právní skutečnosti

Rödl & Partner

 PRÁVO
PRO KAŽDÉHO

JUDr. Petr Novotný, Ph.D.

Většinu svého profesního života se zabývá obchodním a finančním právem. Více než dvacet let je činný jako vedoucí partner advokátní kanceláře Rödl & Partner v České republice. Vedle toho působí též na katedře finančního práva Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Je autorem nebo spoluautorem řady odborných publikací, učebnic i článků.

Mgr. Jitka Ivičičová

Po absolvování Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně působila pět let ve veřejné správě, od roku 2008 spolupracuje s advokátní kanceláří Rödl & Partner a od roku 2013 je vedoucí právního oddělení její brněnské pobočky. Zaměřuje se především na občanské, obchodní, pracovní a správní právo. Působí v zastupitelstvu města Brna. Je autorkou řady odborných článků z oblasti občanského, obchodního a pracovního práva.

JUDr. Monika Novotná

Od absolvování Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze se věnuje advokacii, od roku 1993 spolupracuje s advokátní kanceláří Rödl & Partner. Zaměřuje se především na občanské, obchodní a daňové právo. Působí jako členka Kontrolní rady České advokátní komory. Je autorkou nebo spoluautorkou několika odborných publikací a řady vědeckých i populárně naučných článků. Věnuje se rovněž přednáškové činnosti.

Mgr. Monika Štýsová

Právnickou fakultu Univerzity Palackého v Olomouci absolvovala v roce 2001. V kanceláři Rödl & Partner působí jako advokátka od roku 2008. Zaměřuje se především na občanské, obchodní a farmaceutické právo. Je autorkou nebo spoluautorkou řady vědeckých i populárně naučných článků. Věnuje se i přednáškové činnosti.

Na odborné podpoře této publikace se podílela společnost **Rödl & Partner**.

Společnost Rödl & Partner patří v České republice k jedné z nejvýznamnějších mezinárodních poradenských společností. Poskytuje služby ve všech oblastech podnikání; dovede propojit právní, daňové, auditorské a podnikové sféry poradenství, a to díky své síti více než dvou set poradců všech uvedených oborů. V České republice působí od roku 1991, pobočky má v Praze a Brně.

Díky dlouholetým zkušenostem zná Rödl & Partner požadavky a možnosti českého trhu. Respektuje přeshraniční zájmy klienta, místní poměry a zároveň zajišťuje vysoký a jednotný standard poskytovaných služeb. Na základě úzké interdisciplinární spolupráce poradců na národní i mezinárodní úrovni nabízí společnost ucelený soubor poradenských služeb šitých na míru. Tímy složené z českých i zahraničních odborníků tak poskytují komplexní poradenství v národním i mezinárodním kontextu.

Rödl & Partner je držitelem prestižního ocenění Právnická firma roku 2012 a 2013 v oboru daňového práva.

Celosvětově je kancelář zastoupena 91 pobočkami v 40 průmyslových zemích. Silnou pozici zaujímá především na trhu ve střední, východní a západní Evropě, ale i v Asii a USA.

Petr Novotný, Jitka Ivičičová,
Monika Novotná, Monika Štýsová

Nový občanský zákoník

**PRINCIPY
A ZÁKLADNÍ POJMY**

Grada Publishing

PRO KAŽDÉHO
PRÁVO §

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována ani šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Edice Právo pro každého

**JUDr. Petr Novotný, Ph.D, Mgr. Jitka Ivičičová,
JUDr. Monika Novotná, Mgr. Monika Štýsová**

**Nový občanský zákoník
Principy a základní pojmy**

TIRÁŽ TIŠTĚNÉ PUBLIKACE:

Vydala GRADA Publishing, a.s.
U Průhonu 22, Praha 7 jako svou 5461. publikaci

Realizace obálky Jan Dvořák
Sazba Antonín Plicka
Odpovědná redaktorka Ing. Šárka Kratochvílová
Počet stran 144
První vydání, Praha 2014
Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

© GRADA Publishing, a.s., 2014

ISBN 978-80-247-5163-4

GRADA Publishing: tel.: 234 264 401, fax: 234 264 400, www.grada.cz

ELEKTRONICKÉ PUBLIKACE:

ISBN 978-80-247-9133-3 (ve formátu PDF)
ISBN 978-80-247-9134-0 (ve formátu EPUB)

Obsah

Úvod	9
Kapitola 1 Základní zásady nového občanského zákoníku	11
i. Soukromé a veřejné právo	11
ii. Základní zásady soukromého práva	12
iii. Rozum, vědomost a odbornost	13
iv. Ochrana soukromých práv	15
v. Zvláštní zásady občanského zákoníku	16
Kapitola 2 Osoby a jejich práva	17
<i>Právní osobnost a svéprávnost</i>	17
<i>Přirozená práva</i>	17
<i>Právnícké osoby</i>	18
<i>Osoba blízká</i>	18
i. Fyzická osoba – člověk	19
<i>Důkaz smrti</i>	19
<i>Změna pohlaví</i>	20
ii. Zletilost	20
<i>Postavení nezletilých</i>	21
<i>Příznání svéprávnosti nezletilému</i>	22
iii. Omezení svéprávnosti	23
<i>Předběžné prohlášení</i>	23
<i>Nápomoc při rozhodování</i>	25
<i>Omezení svéprávnosti</i>	26
<i>Nezvěstnost</i>	27
<i>Domněnka smrti</i>	28
iv. Ochrana osobnosti	30
<i>Ochrana jména člověka</i>	30
<i>Pseudonym</i>	31
<i>Bydliště člověka</i>	31
<i>Osobnost člověka</i>	32
<i>Podoba a soukromí</i>	32
<i>Právo na duševní a tělesnou integritu</i>	33
<i>Zásah do integrity</i>	34

<i>Práva člověka převzatého do zdravotnického zařízení bez jeho souhlasu</i>	36
<i>Nakládání s částmi lidského těla</i>	37
<i>Ochrana lidského těla po smrti člověka</i>	38
v. Právnícké osoby	39
vi. Ustavení a vznik právnické osoby	40
vii. Orgány právnické osoby	44
viii. Jednání za právnickou osobu	48
ix. Přeměna právnické osoby	50
x. Zánik právnické osoby	53
<i>Zrušení právnické osoby bez likvidace</i>	53
<i>Zrušení právnické osoby s likvidací</i>	53
<i>Zrušení společnosti soudem</i>	55
<i>Zánik společnosti</i>	56
<i>Vstup do likvidace a jmenování likvidátora</i>	56
<i>Průběh likvidace</i>	57
<i>Co když se objeví majetek až po výmazu právnické osoby z rejstříku</i>	58
xi. Druhy právnických osob	58
<i>Změna občanských sdružení na spolky</i>	59
<i>Založení spolku</i>	61
<i>Stanovy spolku</i>	62
<i>Ustavující schůze</i>	63
<i>Pobočné spolky</i>	63
<i>Kdo může být členem spolku</i>	64
<i>Orgány spolku</i>	64
<i>Zánik a zrušení spolku</i>	67
<i>Fúze a rozdělení spolků</i>	68
<i>Fundace</i>	69
<i>Změna v právní úpravě nadací a nadačních fondů</i>	69
<i>Co musí nadace a nadační fondy přizpůsobit novému občanskému zákoníku ...</i>	69
<i>Nadace a nadační fondy v novém občanském zákoníku</i>	70
<i>Účel nadace a nadačního fondu</i>	71
<i>Založení nadace a nadačního fondu</i>	72
<i>Okamžik vzniku nadace</i>	74
<i>Statut nadace</i>	74
<i>Změna nadační listiny</i>	75
<i>Vklady do nadace</i>	76
<i>Majetek nadace</i>	78
<i>Zvýšení a snížení nadačního kapitálu</i>	79
<i>Přidružený fond</i>	80

<i>Poskytování nadačních příspěvků</i>	80
<i>Podnikání nadací</i>	81
<i>Výroční zpráva nadace</i>	82
<i>Orgány nadace</i>	83
<i>Správní rada</i>	83
<i>Dozorčí rada</i>	84
<i>Revizor</i>	85
<i>Zrušení nadace s likvidací</i>	86
<i>Přeměna nadace</i>	87
<i>Rozdíly mezi nadačními fondy a nadacemi</i>	88
<i>Povinnosti nadací a nadačních fondů vůči nadačnímu rejstříku</i>	89
<i>Ústav</i>	90
<i>Založení ústavu</i>	91
<i>Orgány ústavu</i>	92
<i>Zrušení a přeměna ústavu</i>	93
xii. <i>Smluvní zastoupení, plná moc</i>	94
<i>O zastoupení</i>	94
<i>Smluvní zastoupení</i>	96
xiii. <i>Zákonné zastoupení a opatrovnictví</i>	98
<i>Zastupování právnických osob</i>	98
<i>Vzájemné zastupování manželů</i>	99
<i>Zastoupení dítěte</i>	100
<i>Opatrovník osoby neznámého pobytu nebo osoby nesvéprávné</i>	101
<i>Opatrovnícká rada</i>	103
<i>Kolizní opatrovník</i>	105
<i>Opatrovnictví právnické osoby</i>	105
xiv. <i>Zastoupení členem domácnosti</i>	106
xv. <i>Zastoupení podnikatele</i>	107
xvi. <i>Prokura</i>	109
xvii. <i>Věci a jejich rozdělení</i>	110
<i>Rozdělení věcí</i>	111
Kapitola 3 Právní skutečnosti	123
i. <i>Právní jednání</i>	123
<i>Podmínky</i>	123
<i>Doložení času</i>	124
<i>Zdánlivé právní jednání</i>	124
<i>Výklad právních jednání</i>	125
<i>Forma právních jednání</i>	126

<i>Soukromá a veřejná listina</i>	127
<i>Právní jednání vůči nepřítomné osobě</i>	128
<i>Domněnka doby dojití</i>	129
<i>Neplatnost právních jednání</i>	129
<i>Hlavní důvody neplatnosti</i>	130
<i>Následky neplatnosti</i>	131
<i>Relativní neúčinnost</i>	132
ii. Právní události	133
<i>Význam času</i>	133
<i>Lhůty a doby</i>	134
<i>Pravidla pro počítání času</i>	134
iii. Promlčení a prekluze	135
<i>Promlčecí lhůta</i>	135
<i>Počátek promlčecí lhůty</i>	137
<i>Délka promlčecí lhůty</i>	139
<i>Běh promlčecí lhůty</i>	142
<i>Obnovení nároku a běh nové promlčecí lhůty</i>	143
<i>Prekluze</i>	144

Úvod

Tematická řada Nový občanský zákoník přináší ucelenou řadu publikací, které se zabývají jednotlivými částmi nového občanského zákoníku. Rekodifikace občanského práva byla provázena velkou mediální prezentací, avšak v některých směrech média občany zbytečně strašila, někdy je informovala nepřesně.

První část je věnována teoretickým základům, ze kterých nový občanský zákoník vychází a které se promítají především do základních principů. Tyto principy pak představují stěžejní východiska nejen pro občanský zákoník, ale pro celý komplex soukromého práva. Základní zásady nového občanského zákoníku jsou totiž výslovně formulovány také jako základní zásady soukromého práva. Proto se budou aplikovat i na právní vztahy, upravené jinými právními předpisy – zákonem o obchodních korporacích, zákoníkem práce apod.

Nový občanský zákoník přichází s celou řadou nových pojmů a definic. Tyto pojmy pak samozřejmě používají i ostatní právní předpisy – proto si nový občanský zákoník vyžádal řadu novelizací stávajících právních předpisů. Právě základní zásady a základní pojmy bychom chtěli čtenářům vysvětlit v této publikaci. Základní zásady je možné rozdělit na dvě skupiny – první skupinu tvoří principy poctivého jednání, které by měl každý používat ve svém každodenním životě. Druhou skupinu tvoří principy výkladu a aplikace soukromoprávních předpisů, kterými se budou řídit soudci ve své nové rozhodovací praxi. Právě postavení soudců rozhodujících podle nového občanského zákoníku se zcela zásadně změní. Stávající občanský zákoník je víceméně nutil k pozitivistickému a formalistickému postupu, který mnohdy vedl k tomu, že veřejnost soudní rozhodnutí vnímala jako nespravedlivá. Nový občanský zákoník svými základními zásadami zdůrazňuje roli soudce jako spolutvůrce práva a ukládá mu rozhodovat podle základních principů dobrých mravů a spravedlnosti. Právě proto jsou základní zásady soukromého práva formulované novým občanským zákoníkem tak významné.

Nové, lépe řečeno v řadě případů staronové pojmy, se kterými nový občanský zákoník pracuje, jsou výrazně více české než pojmy staré úpravy. V některých případech jde o logické pojmy, jejichž používání v praxi nebude činit žádné zvláštní problémy (např. člověk místo fyzická osoba, svéprávnost místo způsobilost k právním úkonům), na některé si budeme muset zvyknout (např. zápůjčka místo půjčka, příkaz místo mandát). Vysvětlit novou terminologii občanského zákoníku je tak jedním z cílů této publikace.

Na následujících stránkách a v dalších publikacích této řady bychom chtěli seznámit občany se vším novým, co rekodifikace přináší do jejich každodenního života. Věříme, že se naše publikace dokáže provést naše čtenáře úskalími, které nový občanský zákoník přináší.

Petr Novotný

Kapitola 1 Základní zásady nového občanského zákoníku

Nový občanský zákoník přináší skutečně revoluční změny v pojetí soukromého práva. Po totalitních právních předpisech, občanském zákoníku z roku 1950 a z roku 1964, založených na pozitivistickém přístupu k právu, přichází kodex, který vyzdvihuje přirozená nezadatelná práva člověka. A tato práva chrání jako největší hodnotu. Nové pojetí má svůj odraz v základních zásadách soukromého práva a principech, na kterých je občanský zákoník postaven.

Teorie práva, založená na právním pozitivismu, vychází z toho, že pouze psané právo, tedy právo schválené předepsaným způsobem ve formě zákonů, je právem, kterému se musí vše a všichni podřídit. Právníci, kteří mají k právu pozitivistický přístup, nezkoumají, zda je právo spravedlivé – za rozhodující považují psaný text právního předpisu a před duchem zákona upřednostňují jeho doslovné znění. Naproti tomu právníci, kteří vyzdvihují přirozenoprávní teorii, vycházejí z názoru, že psané právo se musí přizpůsobit přirozeným právům člověka. A pokud je s nimi v rozporu, musí jim ustoupit. Přirozenoprávní teorie dává také při výkladu právního předpisu přednost takové interpretaci, která je v souladu se smyslem a účelem zákona – tedy duchem zákona – před jeho doslovným zněním.

i. Soukromé a veřejné právo

Občanský zákoník je základním kodexem *soukromého práva*. Za soukromé právo považujeme tu část právního řádu, která se zabývá úpravou vzájemných práv a povinností osob. Pro soukromé právo je typické rovnoprávné postavení jeho účastníků. Tím se liší od *práva veřejného*, kde na jedné straně vystupuje vždy stát jako orgán veřejné moci. Uplatňování soukromého práva musí být nezávislé na uplatňování práva veřejného – jinými slovy, nikdo nemůže (s výjimkou případů výslovně upravených zákonem) nutit v občanskoprávním vztahu nějakou osobu k nějakému jednání, aniž by ona sama takové jednání zamýšlela.

ii. Základní zásady soukromého práva

Úvodní zásady zakotvené v hlavě I. nového občanského zákoníku zakotvují zásady a výkladová pravidla, která se musejí aplikovat na všechny normy veřejného práva. Důležité je, že se tyto zásady a pravidla budou aplikovat i na ty právní vztahy, které vznikly před 1. lednem 2014, pokud před tímto datem i nezanikly a nebyly vypořádány.

Občanský zákoník proto hned ve svém úvodu stanoví, že si osoby mohou ujednat svá vzájemná práva a povinnosti odchylně od zákonné úpravy. Zakázána jsou jen taková ujednání, která by porušovala dobré mravy, veřejný pořádek nebo statusové otázky, tedy právo týkající se postavení osob, včetně práva na ochranu osobnosti. V občanském právu tak platí *zásada svobodného jednání osob*.

Občanský zákoník ve svých úvodních ustanoveních definuje interpretační pravidla. To jsou pravidla, podle kterých musí být postupováno při výkladu jednotlivých zákonných ustanovení soukromého práva vůbec. Především musí být tento výklad v souladu s Listinou základních práv a svobod a ústavním pořádkem vůbec, zásadami, na kterých spočívá občanský zákoník a se zřetelem k trvalým hodnotám, které chrání. Platí tedy *zásada nadřazenosti chráněných hodnot* nad ustanoveními občanského zákoníku. V případě, že by se dostal doslovný výklad předpisu soukromého práva do rozporu s Listinou, ústavním pořádkem, zásadami občanského zákoníku nebo hodnotami, které jsou zde chráněny, musí doslovný výklad ustoupit. Tato zásada dokládá, že občanský zákoník vychází z popsání přirozenoprávní teorie. Podle této teorie jsou člověku dána už v okamžiku jeho narození přirozená práva, jako právo na život, na vlastnictví apod., která stát musí chránit a která nesmějí být svévolně omezena. Přirozenoprávní východiska jsou v občanském zákoníku posílena zákazem, aby se někdo dovolával slov právního předpisu proti jeho smyslu. Výklad a použití právního předpisu nesmí být nikdy v rozporu s dobrými mravy a nesmí vést ke krutosti a bezohlednosti urážející obvyčejné lidské citění. Z této zásady můžeme dovodit, že i morálka, tedy dobré mravy, jsou hodnotou, kterou musí právo chránit a která je v tomto směru právu nadřazena. Aplikace této zásady v rozhodovací praxi soudů by měla zabránit rozsudkům, které jsou sice v naprostém souladu s doslovným zněním zákonného ustanovení, ale jsou obecně vnímány jako zjevně nespravedlivé. Do budoucna bychom se proto už neměli setkávat s názorem, že právo a spravedlnost jsou rozdílné pojmy a že právo brání darebáky. Občanský zákoník totiž výslovně uvádí, že soukromé právo vyvěrá z obecně uznaných zásad spravedlnosti a práva.

Přirozenoprávní teoretická východiska nového občanského zákoníku jsou dále posílena vymezením předmětu, který chrání soukromé právo – je to důstojnost a svoboda člověka a jeho přirozené právo brát se o vlastní štěstí a štěstí jeho rodiny nebo lidí jemu blízkých. Současně jsou vymezeny i meze svobody každého člověka tak, že výkon jeho práv a jejich ochrana nesmí způsobovat bezdůvodně újmu druhým. Zákon tak zakotvuje obecnou zásadu, *že svoboda jednotlivce končí tam, kde začíná svoboda jiného*.

Základní zásady vymezené občanským zákoníkem vycházejí z obecných principů mravnosti. Mnoho z nich bylo již součástí římského práva. Základní obecnou zásadou soukromého práva je, že každý má *právo na ochranu svých přirozených práv*, tedy na ochranu svého života a zdraví, svobody, cti, důstojnosti a soukromí. Zvláštní zákonné ochrany požívají *rodina, rodičovství a manželství* – a je možná určitým projevem předsudků, které by moderní občanský zákoník neměl mít, že stejné ochrany nepožívá také registrované partnerství osob stejného pohlaví. Občanský zákoník tuto problematiku vyřešil až v závěrečných (mnohdy opomíjených) ustanoveních. Tam uvádí, že ustanovení části první (obecná část), třetí (absolutní majetková práva) a čtvrté (relativní majetková práva) o manželství a o právech a povinnostech manželů platí obdobně pro registrované partnerství a práva a povinnosti partnerů. Všimněme si, že zcela záměrně z těchto ustanovení, která zrovnoprávňují manželství a registrované partnerství, vyňal zákonodárce ustanovení části druhé, tedy rodinné právo.

Nový občanský zákoník *zakazuje šikanu i zneužívání vlastní neschopnosti*. Na jedné straně totiž chrání všechny, kdo by pro své nedostatečné schopnosti, ať z důvodu nedostatku věku či rozumu nebo pro závislost svého postavení mohly utrpět nedůvodnou újmu, ale současně zakazuje, aby někdo těžil z vlastní neschopnosti k újmě druhých.

Zásada *pacta sunt servanda* je v občanském zákoníku naplněna výslovným příkazem, že daný slib zavazuje a smlouvy mají být plněny.

Za základní právo je považováno i vlastnické právo. Proto občanský zákoník vychází ze zásady *ochrany vlastnického práva* a určuje, že jen zákon může stanovit, jak vlastnictví vzniká a zaniká.

Potvrzením další zásady římského práva *qui tacet consentire videtur* (kdo užívá svého práva, nikomu neublíží) je, že nikomu nelze odepřít to, co po právu náleží jakékoli osobě.

iii. Rozum, vědomost a odbornost

Při posuzování subjektivní stránky právního jednání bude nutné zkoumat, zda jednající osoba o svém jednání a jeho následcích věděla nebo vědět měla a mohla.

Občanský zákoník vychází z domněnky, že každá svéprávná osoba má rozum průměrného člověka i schopnost užívat jej s běžnou péčí a opatrností a že to každý od ní může v právním styku důvodně očekávat. Znamená to, že občanský zákoník zakotvuje zásadu *pečlivosti a opatrnosti* pro jednání osob v právních vztazích. Občanský zákoník v dalších ustanoveních upravujících jednotlivé právní instituty vychází ze zásady *vigilantibus iura scripta sunt* (zákony jsou psány pro bdělé, tedy pro ty, kteří dbají o svá práva). Chrání proto především právě ty osoby, které svá práva řádně vykonávají, nejsou lehkomyšlné a aktivně svá práva chrání. Prolomení této zásady je možné spatřovat v posílené ochraně spotřebitelů (v návaznosti na závaznou evropskou úpravu) a v jistém směru také v ochraně slabší strany v závazkových právních vztazích.

Občanský zákoník v dalších ustanoveních dává návod, jak by měli účastníci občansko-právních vztahů a následně v případě sporu také soudy, posuzovat otázku vědomosti určité osoby o určité skutečnosti. V mnohých ustanoveních, zejména o odpovědnosti za škodlivý následek, totiž občanský zákoník upravuje určitý následek v závislosti na tom, zda daná osoba o určité skutečnosti věděla, musela nebo mohla vědět. Taková „vědomost“ pak musí být vždy vykládána jako vědomost, kterou si důvodně osvojí osoba případu znalá při zvážení okolností, které jí musely být v jejím postavení zřejmé. Pro posouzení otázky vědomosti tak nejsou brány v úvahu jen nějaké abstraktní rozumové schopnosti jednajících osoby, ale také její postavení. Jinými slovy – soud by ve sporném případě měl zkoumat, zda by si jiná osoba ve stejném postavení měla, mohla či musela osvojit vědomosti o dané záležitosti. Subjektivnímu kritériu se tak občanský zákoník pokouší dát objektivní rozměr.

Zvýšená odpovědnost za jednání s odbornou péčí je dána osobě, která se přihlásí k odbornému výkonu jako příslušník určitého povolání nebo stavu. V takovém případě občanský zákoník dovozuje, že tato osoba dala najevo, že je schopna jednat se znalostí a pečlivostí, která je s jeho povoláním nebo stavem spojena. Pokud pak daná osoba jedná bez této odborné péče, jde to k její tíži. Pro posouzení zvýšené odpovědnosti tedy není rozhodující, zda daná osoba je skutečně příslušníkem určitého povolání a skutečně má předpokládané odborné znalosti. Rozhodující je, že ona sama vystupuje navenek jako odborník. Podle tohoto ustanovení pak lze přičítat k tíži ledabylé a neodborné jednání nejen skutečnému odborníkovi, ale také takové osobě, která se za odborníka pouze vydává – např. falešnému advokátovi nebo lékaři. Naproti tomu nelze proti vůli dotčené strany zpochybnit povahu nebo platnost právního jednání jen proto, že jednal ten, kdo ke své činnosti neměl potřebné oprávnění (např. pokud bude uzavřena smlouva o dílo na stavbu domu, nezpůsobí její neplatnost, že zhotovitel nemá potřebné živnostenské oprávnění ke stavební činnosti) nebo komu je činnost zakázána. Toto ustanovení tak představuje posílení *autonomie vůle* účastníků občansko-právních vztahů a současně ukazuje na snahu odtrhnout soukromé právo od práva veřejného – sankce za to, že osoba uzavírá smlouvy bez potřebného živnostenského oprávnění nechtě jsou řešeny podle živnostenského zákona, ale ať taková skutečnost nezasahuje do soukromého práva.

Občanský zákoník ukládá každému *povinnost jednat v právním styku poctivě*. Je výslovně zakázáno, aby někdo těžil ze svého nepoctivého nebo protiprávního činu či z protiprávního stavu, který vyvolal nebo nad kterým má kontrolu. Občanské právo chrání jednotlivce především takovými nepoctivými nebo protiprávními činy, které nejsou takové intenzity, aby byly považovány za přestupky nebo dokonce trestné činy – ale tím spíše je pak poskytována ochrana před jednáním, které je už považováno za čin trestný. Tak např. nikdo nesmí těžit z toho, že neplatí své dluhy. Potvrzením povinnosti jednat poctivě je pak zásada, že *zjevné zneužití práva (šikanózní výkon práva) nepožívá právní ochrany*. Za zjevné zneužití práva je podle dosud aktuální judikatury považován případ, kdy motivem výkonu práva oprávněné osoby není poctivý výkon jejího práva, ale poškození jiného. Mohlo by se jednat např. o si-

tuaci, kdy byla zdravotní, sociální či ekonomická situace povinného taková, že by výkonem práva docházelo k závažnému ohrožení privilegovanějšího právem chráněného zájmu na straně povinného, např. jeho schopnosti uspokojovat své bytové potřeby. Za šikanózní výkon práva byl považován rovněž případ vymáhání smluvní pokuty, kdy dlužník porušil dohodnuté splátky úvěru jen proto, že mu věřitel (banka) znemožnil nakládat s peněžními prostředky uloženými na účtech, které pro dlužníka vedl.

iv. Ochrana soukromých práv

Ochranu soukromých práv poskytuje každému orgán veřejné moci, zpravidla soud. Vedle toho jsou zakotveny také podmínky pro to, aby si každý mohl pomoci ke svému právu sám s využitím institutu svépomoci.

Občanský zákoník umožňuje každému, kdo se cítí ve svém právu zkrácen, aby se domáhal ochrany u orgánu veřejné moci. Pokud není zvláštním zákonem v konkrétním případě stanovena věcná působnost jiného orgánu veřejné moci, je tímto orgánem soud.

Pro soudní rozhodování zakotvuje občanský zákoník nově *zásadu legitimního očekávání* (dosud jsme ji měli výslovně zakotvenu ve správním právu) a stanoví, že každý, kdo se domáhá právní ochrany, může důvodně očekávat, že jeho právní případ bude rozhodnut obdobně jako podobný právní případ, který už v minulosti rozhodnut byl. Jistě v důsledku této zásady nepřejdeme na anglosaský právní systém založených na precedentech, nepochybně však bude ještě více posílena úloha ustálené judikatury pro posuzování obdobných případů.

Novinkou v občanském právu je zakotvení *svěpomoci*. Podle zákona si každý může přiměřeným způsobem pomoci ke svému právu sám. Podmínkou, aby se jednalo o oprávněný zákrok, je přímé ohrožení práva zasahujícího jedince a dále musí být zřejmé, že by zásad veřejné moci přišel pozdě. Úsilí a prostředky, které ohrožený jedinec vynakládá na odvrácení hrozícího zásahu do jeho práva, musí být přiměřené nejen vzhledem k jeho okolnostem, ale také vzhledem k jeho osobě a postavení. Uvědomme si, že svěpomoc má napomoci k odvrácení hrozícího nebo trvajícího zásahu do práva jedince za situace, kdy by eventuelní zásah veřejné moci přišel tak pozdě, že by protiprávním důsledkům zásahu do práva jedince nedokázal zabránit. Svěpomoc je zapotřebí odlišovat od institutu nutné obrany a krajní nouze, i když v některých případech může mít zákrok znak obojího. Typickým příkladem svěpomoci bude např. obrana proti imisím v sousedských sporech – pokud soused ani na žádost druhého např. pokračuje v pálení zahradního odpadu, může dotčený soused v rámci svěpomoci uhasit oheň na cizím pozemku sám. Současně je nutné zdůraznit, že svěpomoc není pomsta. Pokud tedy zůstaneme u sousedských sporů – když jeden soused druhému rozbije okno, nemůže poškozený jít a rozbít mu jej rovněž. Takový zákrok by byl rozhodně neoprávněný.

v. Zvláštní zásady občanského zákoníku

Další zásady, na nichž je postaven občanský zákoník, rozebíráme v dalších kapitolách naší publikace, a proto se nyní o nich zmíníme jen stručně.

Zásada *superficies solo cedit*, neboli stavba je součástí pozemku, je nejrevolučnějším zásahem do občanského práva po roce 1989. Znamená to, že se české občanské právo vrací k zásadě, podle níž je stavba součástí pozemku. Do budoucna tak bude možné oddělené vlastnictví pozemku a stavby pouze za specifických podmínek, navíc – protože stavba přestává být samostatnou nemovitou věcí, nebude oprávněná osoba vlastníkem stavby, ale bude mít jen *právo stavby*.

Pro právní jednání platí zásada *autonomie vůle* smluvních stran a strany si mohou smluvně dohodnout vše, co není zákonem výslovně zakázáno. Právní jednání jsou postavena na zásadě *neformálnosti*. Je tak možné smlouvy uzavírat v ústní formě s výjimkami stanovenými zákonem (tak je tomu např. při dispozicích s nemovitostmi zapsanými do katastru nemovitostí). Pro výklad právních jednání platí *priorita výkladu, který nezakládá jejich neplatnost* před výkladem, který by neplatnost zakládal.

Kapitola 2 Osoby a jejich práva

Subjekty občanského práva jsou *fyzické osoby* (zákoník často užívá také pojem „člověk“) a *právnícké osoby*. V případě, že zákon používá pojem člověk, rozumí jím vždy pouze fyzickou osobu. Tam, kde používá pojem osoba, může jít o osobu fyzickou i právníckou. K tomu, aby byla osoba plnohodnotným účastníkem právního vztahu, musí mít právní osobnost a svéprávnost.

Právní osobnost a svéprávnost

Právní osobnost (podle dřívější terminologie právní subjektivita) je způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti. *Svéprávnost* (dříve způsobilost k právním úkonům) je pak schopnost osoby nabývat vlastním právním jednáním práva a zavazovat se k právním povinnostem, tedy způsobilost právně jednat.

Občanský zákoník zakazuje, aby se někdo vzdal své právní osobnosti nebo svéprávnosti, byť jen částečně. Pokud by to někdo učinil, nemělo by takové vzdání se právní osobnosti nebo svéprávnosti žádné právní účinky a nepřihlíželo by se k němu.

Pouze osoba může mít a realizovat svá práva a pouze osobě lze uložit povinnosti a jejich plnění na ní vymáhat. Pokud tedy někdo zřídí právo nebo uloží povinnost tomu, co osobou není, přičte se toto právo nebo povinnost osobě, které podle povahy právního případu náleží. Podle nového občanského zákoníku např. zvíře už sice není věcí, není však ani osobou – nemá ani právní osobnost ani svéprávnost. Nemůže proto nabýt žádná práva, např. darem nebo dědictvím. Obdobně nemůže práva a povinnosti nabýt sdružení osob, které nesplňuje zákonné podmínky korporace nebo jiné právnícké osoby.

Přirozená práva

Přirozenoprávní teorie, na které je postaven občanský zákoník, vychází z toho, že každý člověk má vrozená *přirozená práva*, která jsou rozpoznatelná už samotným rozumem a citem (existují tedy nezávisle na právním řádu). To vede k tomu, že každého člověka občanský zákoník považuje za osobu (má právní osobnost). Zákon pak může stanovit jen hranice přirozených práv každého člověka a způsob jejich ochrany.

Přirozená práva, která jsou spojena s osobností člověka, nelze převést na jiného a člověk se jich nemůže ani vzdát. Pokud by to někdo přes tento zákaz učinil, šlo by jen o zdánlivé jednání, ke kterému by se nepřihlíželo. Přitom se ze zákona nepřihlíží ani k omezením přiro-

zených práv nad rámec přípustný zákonem nebo v případě, že by takové omezení odporovalo dobrým mravům nebo veřejnému pořádku.

Právnícké osoby

Za právníckou osobu považuje občanský zákoník organizovaný útvar. K tomu, aby tento organizovaný útvar byl právníckou osobou, musí mít zákonem přiznanou právní osobnost. Právnícká osoba může určit předmět své činnosti. Bez ohledu na to, jak však svůj předmět činnosti vymezí, může mít taková práva a povinnosti, které se slučují s její právní povahou.

Občanský zákoník ve svých ustanoveních upravuje obecné základy vzniku, existence a fungování, jakož i zrušení a zániku právníckých osob. Tato úprava je základem pro právnícké osoby soukromého práva (obchodní společnosti a družstva jsou dále podrobněji upraveny zákonem o obchodních korporacích). Právnícké osoby veřejného práva podléhají zásadně zákonům, podle nichž byly zřízeny (např. zákonu o obcích) a ustanoveními občanského zákoníku se řídí jen tehdy, pokud se to slučuje s jejich právní povahou. Za právníckou osobu v oblasti soukromého práva se považuje stát. Způsob jednání státu je pak upraven zvláštními právními předpisy.

Osoba blízká

V rámci pojednání o osobách definuje občanský zákoník termín *osoba blízká*, se kterým se setkáváme také v jiných právních odvětvích, např. v trestním právu nebo přestupkovém právu. Osoba blízká je především příbuzný v řadě přímé (tedy v linii předci – potomci v jakémkoli stupni), dále sourozenec, manžel a registrovaný partner. Za osobu blízkou navzájem mohou být považována také jiné osoba v příbuzenském poměru (např. teta, bratranec, švagr) nebo v obdobném poměru (přítečkyně), za podmínky, že by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, by druhá důvodně pocítovala jako újmu vlastní. Občanský zákoník přitom stanová vyvratitelnou domněnku, že za osoby blízké jsou považovány osoby sešvagřené a osoby, které spolu trvale žijí. Vyvratitelná domněnka znamená, že platí, pokud není prokázán opak (připouští se důkaz opaku).

Občanský zákoník či jiný právní předpis může k ochraně třetích osob stanovit zvláštní podmínky nebo omezení pro převody majetku (tak se např. věřitel může dovolat neúčinnosti právního jednání, kterým jeho dlužník převedl majetek na osobu blízkou s cílem zmařit splnění svého dluhu). Takové omezení pak ze zákona platí také na dispozice s majetkem nebo obdobná právní jednání mezi právníckou osobou a členem jejího statutárního orgánu (např. mezi společností s ručením omezeným a jejím jednatelem) nebo tím, kdo právníckou osobu podstatně ovlivňuje jako její člen (typicky např. majoritní společník společnosti s ručením omezeným) nebo na základě dohody či jiné skutečnosti.

i. Fyzická osoba – člověk

Fyzickou osobu označuje občanský zákoník na více místech termínem člověk. Zakotvuje, že člověk má právní osobnost (tedy způsobilost mít práva a povinnosti) od narození až do smrti. Vedle toho zkoumá svéprávnost – způsobilost člověka vlastním jednáním nabývat práva a zavazovat se (právně jednat).

Každý člověk také odpovídá za své jednání – podmínkou je, aby dokázal své jednání a jeho účinky posoudit a ovládnout je. Pokud tedy někdo není schopen své jednání ovládat nebo není schopen posoudit své jednání (typicky novorozenec), za své jednání nemůže být činěním odpovědným. To však neznamená, že by se někdo mohl sám zbavit své odpovědnosti tím, že se přivede do stavu, ve kterém není schopen posoudit a ovládnout své jednání, např. v důsledku těžké opilosti nebo po požití omamných látek. V případě, že se to takového stavu přivede sám a vlastní vinou, nese odpovědnost za veškeré své jednání v tomto stavu učiněné.

Řekli jsme si, že právní osobnost nabývá člověk *narozením* a tedy až narozením může nabýt nějaká práva. Pokud je to však v zájmu *počatého dítěte*, hledí se na něj jako na narozené. Tak je tomu např. v dědických věcech, kdy způsobilým dědicem je i dítě, které bylo v době zůstavitelovy smrti počaté, i když dosud nebylo narozené. Občanský zákoník presumuje, že se dítě narodí živé (vyvratitelnou domněnkou, tedy je připuštěn důkaz opaku, ale v pochybnostech se má za to, že se dítě narodilo živé). V případě, že se nenarodí dítě živé, hledí se na ně, jako by nikdy nebylo. To znamená, že se naopak presumuje situace, že dítě nikdy neexistovalo a nikdy tudíž nemohlo práva a povinnosti nabýt.

Důkaz smrti

Právní osobnosti pozbývá člověk *smrtí*. Zásadně se smrt prokazuje veřejnou listinou (úmrtním listem), vystavenou po prohlédnutí těla zemřelého člověka předepsaným způsobem. Může se však stát, že tělo zemřelého nelze ohledat. Pak může člověka bez dalšího prohlásit za mrtvého i bez návrhu soud, pokud byl účasten takové události, že se jeho smrti vzhledem k okolnostem jeví jako jistá (např. letecká nebo lodní katastrofa). Ve svém rozhodnutí soud také určí, jaký den platí jako den úmrtí daného člověka.

V praxi se může stát, že bude nutné zkoumat, která ze dvou osob zemřela jako první (např. při autohavárii). Je tomu tak proto, že na tom mohou eventuálně záviset dědické otázky, např. za situace, kdy zemřelými jsou manželé, kteří po sobě navzájem dědí, ale po každém z nich pak dědí jiné osoby (např. sourozenci každého z nich). V takovém případě si občanský zákoník pomáhá fikcí a stanoví, že všichni zemřeli současně. V popisovaném případě by pak manželé navzájem po sobě nedědili a po každém z nich by dědili jejich dědici.

Právně důležitá může být také otázka *místa úmrtí* člověka. Pokud není známo, kde přesně člověk zemřel, stanoví občanský zákoník domněnku, že zemřel tam, kde bylo nalezeno jeho tělo. Pokud tělo nebylo nalezeno a smrt člověka je konstatována na základě toho, že

byl soudem prohlášen za mrtvého, platí jako místo úmrtí to místo, kde naposledy člověk pobýval jako živý.

Změna pohlaví

Občanský zákoník upravuje možnou *změnu pohlaví*. Obecně popisuje, že změna pohlaví člověka nastává chirurgickým zákrokem při současném znemožnění reprodukční funkce a přeměně pohlavních orgánů. Za den změny pohlaví se pak považuje den, který je uvedený v potvrzení vydaném poskytovatelem zdravotních služeb.

Změna pohlaví nemá zásadně vliv na osobní stav člověka ani na jeho osobní a majetkové poměry, z logických důvodů však zaniká jeho manželství nebo registrované partnerství. K bývalým manželům se potom přistupuje právně shodně jako k rozvedeným. Znamená to, že na jejich práva a povinnosti muže a ženy ke společnému dítěti a majetková práva a povinnosti v době po zániku manželství, se aplikují obdobně ustanovení občanského zákoníku o rozvedených manželích. V tomto případě pak je soud povinen i bez návrhu rozhodnout, jak bude každý z rodičů do budoucna pečovat o společné dítě. Vždy, když dítě bude svěřeno do péče jen jednoho z rodičů, měli by se oba rodiče dohodnout na výživném a na tom, jak se bude rodič, který dítě v péči nemá, s dítětem stýkat. Pokud se nedohodnou nebo vyžaduje-li to zájem na výchově dítěte a poměry v rodině, může styk rodiče s dítětem upravit soud. Jen ve zcela výjimečných případech, kdy je to nutné v zájmu dítěte, soud právo rodiče osobně se stýkat s dítětem omezí nebo dokonce tento styk i zakáže. Vždy platí, že rodič, který má dítě v péči, je povinen dítě na styk s druhým rodičem řádně připravit, setkání dítěte a druhého rodiče řádně umožnit a v potřebném rozsahu také spolupracovat s druhým rodičem tak, aby se dítě mohlo s druhým rodičem stýkat bez nějakých obtíží či komplikací. Po zániku manželství z důvodu změny pohlaví jednoho z manželů by se bývalí manželé měli také dohodnout na vypořádání svého společného jmění. Pokud se nedohodnou, může se každý z nich obrátit se svým návrhem na soud, aby ten o jejich vypořádání rozhodl. Po uplynutí tří let, pokud nedojde ani k dohodě o vypořádání ani k podání návrhu na soudní rozhodnutí o vypořádání, platí, že hmotné movité věci jsou ve vlastnictví toho z bývalých manželů, který je užívá výlučně jako jejich vlastník, ostatní hmotné movité věci a nemovitosti jsou v podílovém spoluvlastnictví obou z manželů. Přitom jejich podíly jsou stejné a obdobně také ostatní majetková práva, pohledávky a dluhy náleží oběma rovným dílem.

ii. Zletilost

Zletilostí se člověk stává plně svéprávným. Zásadně člověk nabývá zletilosti, a tedy také plně svéprávnosti, dovršením osmnáctého roku svého věku, dále uzavřením manželství a přiznáním svéprávnosti.